

Стан виробництва й переробки молока та молочних продуктів у сучасних умовах

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий економічний простір в умовах сталого розвитку, вступ до Світової організації торгівлі у травні 2008 року, очікувана угода про зону вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу, а також всеохоплюючі світові кризи (екологічна та економічна) створили суттєві виклики для українського сільського господарства і призвели до значних структурних змін у галузі, зокрема поставили питання щодо забезпечення якості, безпеки продуктів харчування, їх відповідності вимогам міжнародних стандартів тощо.

Основною конкурентною перевагою будь-якого підприємства є якість виробленої продукції. Особливо це стосується галузі молочного виробництва, безпосередньо молока та молочної продукції, оскільки ця галузь є однією з найпривабливіших за обсягами реалізації на ринку продовольчих товарів.

Поглиблення кризових явищ у 2008-2009 роках в аграрному виробництві негативно вплинуло на розвиток усіх тваринницьких галузей, особливо це торкнулося молокопереробної промисловості, підприємства якої нині працюють у надзвичайно складних умовах. Відсутність відповідно до європейських країн ветеринарного й фітосанітарного контролю, незавершеність гармонізації вітчизняних стандартів на продукцію переробки з міжнародними та європейськими, дефіцит високоякісної сировинної молочної бази, скорочення поголів'я великої рогатої худоби (в тому числі й корів), застаріле та

неефективне обладнання – не повний перелік усіх існуючих проблем, що призводять до збитковості ведення вітчизняного молочного тваринництва, порушення міжгалузевого балансу і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності молокопереробної промисловості. У зв'язку із цим молочне господарство потребує особливої уваги, оскільки воно є одним з основних джерел доходу для сільського населення та сировинної бази для молокопереробної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи формування конкурентоспроможності підприємства були концептуально обґрунтовані ще в роботах І. Ансоффа, В. Ойкена, М. Портера, Ф. Фатхутдінова, інших класиків економічної теорії. Серед сучасних вітчизняних науковців питаннями фундаментальних основ конкурентоспроможності в галузях агропромислового комплексу та проблемами дослідження ринку продуктів харчування займалися й продовжують займатися такі провідні вчені-економісти, як М. Галеев [1], П. Саблук [7], Т. Харченко [9], В. Чагаровський [10]. У галузі виробництва молочної продукції та розв'язанні зазначеної проблеми спрямовують свої дослідження також В. Ємцев [3], Т. Мостенська [5], М. Пархомець [6], С. Чугаєвська [11] й інші. Водночас, незважаючи на великий обсяг наукових робіт і публікацій із даної тематики, складність та багатогранність існуючих у молокопродуктовому підкомплексі проблем зумовлює необхідність пошуку нових підходів щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств в умовах сталого розвитку.

* Науковий керівник – Г.І. Купалова, доктор економічних наук, професор.

© О.О. Харіна, 2013

Мета статті – визначення теоретичних і практичних аспектів функціонування ринку молока та молочної продукції, а також обґрунтування перспективних напрямів розвитку й забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання: розкрити тенденції розвитку молочного господарства України, розглянути проблеми виходу вітчизняних молокопереробних підприємств на світовий ринок, розробити можливі напрями підвищення їх конкурентоспроможності.

Виклад основних результатів дослідження. Проведені дослідження показують, що на ринку продовольчих ресурсів молоко і молокопродукти займають одне з провідних місць. У свою чергу, молочний сектор є найбільш швидкозростаючим з усіх галузей агропромислового комплексу, адже тут виробляється близько 4% сукупного національного продукту. Разом із тим фактичний стан молочної галузі, незважаючи навіть на її надзвичайну важливість для української економіки, протягом останніх двадцяти трьох років не тільки не відповідає потенційним можливостям, а й постійно погіршується.

Формування та розвиток конкурентоспроможного ринку молока і молочних продуктів є важливим завданням економічної політики. Якість, ціна реалізації та собівартість молочної сировини й продукції визначають конкурентоспроможність молочного підкомплексу, зокрема молокопереробних підприємств.

Одним із найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності молокопереробного підприємства є якість і доступність сировини для виробників молочної продукції. Її низький рівень стає передумовою для незадовільних оцінок якості готової продукції. Дослідження показали, що конкурентоспроможність переробних підприємств прямо пропорційно залежить від якості сировини, а також обсягів виробництва та асортименту молочної продукції.

Проаналізувавши інформацію Державної служби статистики України за 1991-2011 роки в цілому по Україні, дійшли висновку, що спостерігається тенденція до зменшення кількості поголів'я корів й обсягів виробни-

цтва молока, а разом з тим і скорочення якісної молочної сировинної бази. Про це доводить стрімке зниження поголів'я великої рогатої худоби (в усіх категоріях господарств). Так, по Україні у 2011 році (4494,4 тис. гол.), порівняно з 1991 роком (24623,4 тис. гол.) воно скоротилося майже в 5,4 раза, а валовий надій молока в 2011 році порівняно з 1991-м зменшився більш як на половину й становив 45,2 % [8].

Беручи до уваги те, що в 1991 році виробництво молока всіх видів в Україні сягало 24508,3 тис. т, а в 2011 році – лише 11086 тис. т, таке стрімке зниження його обсягів досить негативно вплинуло на розвиток і конкурентоспроможність молокопереробних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Водночас важливо підкреслити, що за нормами споживання молока та молочних продуктів, розробленими Науково-дослідним інститутом харчування Міністерства охорони здоров'я України, мінімальний рівень на душу населення у перерахунку на первинний продукт нині в середньому повинен становити 353,3 кг на рік. Норма раціонального споживання на 1995-2000 роки визначалася в обсязі 380 кг, а на 2000-2010 роки мала дорівнювати 395 кг, проте фактичний рівень в Україні становив лише 250-270 кг на рік. Якщо у 1990 році населення споживало в середньому 373 кг молока й молочних продуктів на рік, то у 2011-му цей показник знизився до 204,9 кг, або на 168,1 кг (54,9%). Це призвело до зниження рівня забезпечення населення молочною продукцією з 57,3% у 2004 році до 51,9% у 2011-му, або на 5,4 % (табл.).

Це доводить про те, що споживання молочних продуктів в Україні не тільки не відповідає науково обґрунтованим нормам ні за кількісними, ні за якісними показниками, а й спостерігається суттєва нестача якісної молочної продукції на вітчизняному ринку [3, с. 9]. У свою чергу нинішня ситуація в молокопереробній галузі потребує якнайшвидшої розробки та реалізації раціональних і науково обґрунтованих заходів щодо регулювання діяльності молокопереробних підприємств з приводу закупівлі сировини, виробництва продукції та її якості.

Динаміка виробництва та споживання молочних продуктів на душу населення в Україні (в перерахунку на молоко), кг/рік

Показник	1990 р.	2000 р.	2004 р.	2008 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до	
							2000 р.	2008 р.
Виробництво	472,3	257,4	288,9	254,3	245,2	242,5	94,2	95,4
Споживання	373,2	199,1	226,1	213,8	206,4	204,9	102,9	95,8
Норма споживання	380	395	395	395	395	395	-	-
% до норми	98,1	50,4	57,3	54,1	52,3	51,9	+1,5	-2,2

Джерело: Складено автором за даними Статистичного збірника «Тваринництво України».

Аналіз виробничих потужностей галузі показав, що потенційний обсяг сучасної промислової переробки молока дорівнює близько 24 млн т на рік та може забезпечити потреби населення на рівні наукових норм, проте на промислову переробку надходить лише 47% виробленого в Україні молока. Навіть у разі повної промислової переробки всього молока, яке виробляється нині в Україні, зайвими середньорічними потужностями в переробній галузі виявляться майже 11,5 млн т по молочній сировині, що також дуже негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств [3, с. 9]. Така ситуація спричиняє неритмічність і нерівномірність використання основних виробничих засобів, що, в свою чергу, сповільнює процес оновлення інноваційних технологій виробництва та безперебійного збуту молочної продукції.

Ще однією проблемою є відсутність екологічного сертифіката й екологічних маркувань, що відповідають міжнародним стандартам серії ISO, у більшості вітчизняних молокопереробних підприємств. Так, не всі вони мають фінансові можливості та бажання проводити повну екологічну сертифікацію життєвого циклу підприємства і продукції, яку воно виробляє. Здебільшого причиною є надто малі штрафи, передбачені статтею 156 Кодексу про адміністративні правопорушення, за порушення прав споживачів. Так, надання виробниками недостовірної інформації про продукцію в разі, якщо ця інформація не зашкодила життю, здоров'ю й майну споживача, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А в разі бездіяльності молокопереробних підприємств щодо надання недостовірної інформації про весь товар щодо його відповідності стандартам, або повторне на-

дання недостовірної інформації протягом року з моменту стягнення, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4]. У 2013 році, як і в попередньому, неоподаткований мінімум громадян становить лише 17 грн, що фактично не є стримувальним фактором для виробників. Тобто, деяким молочним заводам легше сплатити штраф у розмірі 3 400 грн, аніж займатися екологічною сертифікацією підприємства та витратити значні кошти й час на застосування екологічного знаку.

Отже, зазначені вище проблеми не тільки істотно обмежують попит населення на вітчизняну молочну продукцію, а й суттєво скорочують зростання кількості споживачів через втрату їхньої довіри, знижують шанси залучити висококваліфіковану робочу силу, й тим самим заінтересувати потенційних інвесторів у майбутньому. Зазначимо, що в результаті проведеного дослідження нами встановлено, що причинами низької конкурентоспроможності вітчизняних молокопереробних підприємств також є:

зниження обсягів виробництва та погіршення якості молока, що вплинуло на обсяги реалізації переробних підприємств;

переважне виробництво молока в особистих господарствах населення, що унеможливило впровадження сучасних технологій виробництва для забезпечення якості та безпеки продукції на рівні світових вимог;

відсутність повного комплексу стандартів на молочну продукцію, які відповідали б вимогам світового рівня;

відсутність у багатьох підприємствах чітко сформованих настанов щодо якості продукції;

незадовільний стан і розвиток інфраструктури молочної галузі;

моральний та фізичний знос ліній виробництва, використання переважно застарілих енергоємних технологій виробництва молочної продукції;

відмінності щодо контролю безпеки та якості молочної продукції в Україні та країнах Європейського Союзу тощо.

Нині розвиток молокопереробних підприємств може стати дійсно ефективним лише за умов злагодженої роботи всіх підприємств, пов'язаних із виробництвом, переробкою та реалізацією молока і молочних продуктів. Саме тому перед підприємствами молочної промисловості стоїть першочергове завдання створити таку систему організаційно-методичних заходів, яка б сприяла: зростанню поголів'я дійного стада; одержанню більшого обсягу якісної молочної сировини від сільських господарств; зменшенню витрат молокопереробних підприємств на виробництво молочної продукції; зниженню обсягів викидів, скидів і відходів від діяльності та загалом підвищенню конкурентоспроможності молочної галузі.

Висновки. Вважаємо, що вирішувати дане питання потрібно в тісному взаємозв'язку з державною підтримкою молочної галузі, передовими ресурсозберігаючими технологіями, а також науковими досягненнями та здобутками українських і світових учених-економістів. Так, для підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств України насамперед вирішити ряд питань на рівні держави, а саме:

реально відображати у статистичних звітах стан справ в економіці взагалі та молокопереробному комплексі зокрема. Спеціалісти зможуть приступити до розробки дієвих кроків щодо підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств лише тоді, коли, маючи реальні статистичні дані та достовірні цифри, проаналізують дійсну ситуацію в галузі. Нині ця проблема не є розв'язаною, про що доводить галузева Програма розвитку молочного скотарства, прийнята у 2007 році, відповідно до якої виробництво молока у 2010 році мало б становити 15 млн т на рік, а реально – трохи більше 11 млн т;

звернути особливу увагу на прискорення гармонізації вітчизняних стандартів на про-

дукцію переробки молока з міжнародними й європейськими. Забезпечити запровадження стандартів ISO 9001 та 22 000 у всіх вітчизняних молокопереробних підприємствах;

сформувати діючий регламент, який ефективно регулюватиме діяльність вітчизняних молокопереробних підприємств. Адже в 2011 році було ліквідовано Держнагляд, а контроль за якістю продукції було віддано Державній ветеринарній та фітосанітарній службі України. Ця дія призвела до того, що Держспоживстандарт втратив свої попередні вагомні повноваження, а в його функціях залишився лише контроль за дотриманням виконання відповідного законодавства. Сутність проблеми проявляється в питанні: чи достатньо цей уповноважений орган приділяє уваги якості продукції, якщо він заінтересований та опікується безпосередньо торгівлею всієї країни, адже нині Держспоживстандарт підпорядковується виключно Міністерству економічного розвитку і торгівлі України;

сприяти переорієнтації виробництва молокопереробних підприємств на виготовлення якісніших та екологічно безпечніших молочних продуктів харчування, що, в свою чергу, потребує додаткових і стабільних інвестиційних вкладень, пільгових кредитів тощо для створення нових цехів і впровадження технологій, екологічної модернізації поточкових ліній;

підвищити контроль держави за екологічною ситуацією в країні. Відомо, що екологічні втрати також ведуть до виснаження природного «капіталу», який забезпечує основу для економічного зростання й існування людства. Тому поки не буде проведено інтегральної оцінки результатів еколого-економічного управління діяльністю вітчизняних молокопереробних підприємств, забезпечити довгострокову стійкість ринків і підприємств молочної галузі в умовах сталого розвитку державі не вдасться.

Також вважаємо, що молокопереробним підприємствам і надалі потрібно за участю науковців проводити подальші дослідження проблем конкурентоспроможності вітчизняної продукції та аналізу й прогнозування розвитку кон'юнктури міжнародного ринку молочних продуктів.

Список використаних джерел:

1. *Галеев М.М.* Разработка и мониторинг системы менеджмента качества на молокоперерабатывающих предприятиях: монография / М.М. Галеев, Г.Н. Иванова, А.С. Балеевских; ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА». – Пермь: Изд-во ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА», 2011. – 131 с.
2. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський // В. Базилевич, Д. Вальтер, Хартманн В. та ін.; наук. ред.: В. Базилевич, Д. Вальтер. – К.: Знання, 2010. – 518 с.
3. *Ємцев В.* Конкурентоспроможність молокопереробних підприємств України. – 2011 р. / В. Ємцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Piapk/2011_3/11viedeu.pdf.
4. Кодекс законів про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main>.
5. *Мостенська Т.Л.* Економічний механізм функціонування молочної промисловості України: [моногр.] / Т.Л. Мостенська. – К. УДУХТ, 2001. – 328 с.
6. *Пархоμεць М.* Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: моногр. / М. Пархоμεць. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 346 с.
7. *Саблук П.* Продовольча безпека України / П. Саблук, О. Білорус, В. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/e_apk/2009_10/09_10_01.pdf.
8. Статистичний збірник «Тваринництво України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. *Харченко Т.Б.* Шляхи поліпшення якості молочної продукції / Т.Б.Харченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9 (52). – С. 50-53.
10. *Чагаровський В.П.* Рецепти подолання стагнації молочної галузі України: консолідація активів, державний контроль якості / В.П. Чагаровський // Всеукр. щоквартальний журнал «Молоко і ферма». – 2010. – № 3. – Умань. – С. 30-35.
11. *Чугаєвська С.В.* Проблеми якості молочної продукції в умовах вступу України до СОТ / С.В. Чугаєвська // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – №2 (4). – С. 37-41.
12. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011. FiBL-IFOAM Report / Edit. by Willer H., Kilcher, L. – Bonn : IFOAM and Frick : FiBL, 2011. – 262 p.
13. *Speck, S.* Environmental Taxes in an Enlarged Europe. Analyses and Database of Environmental Taxes and Charges in Central and Eastern Europe. Szentendre; REC, 2001. – 270 p.
14. *Christoph Knill.* Europäische Umweltpolitik. Steuerungsprobleme und Regulierungsmuster im Mehrebenensystem. – GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden 2008. – 240 p.
15. *Elisabeth Rohner-Thielen.* Area under organic farming increased by 7,4 % between 2007 and 2008 in the EU-27. – Eurostat – Statistics in focus. – 2010. – № 10. – P. 3-11.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013 р.

*

УДК 65.011.04.002.2:631.86:631.563.6:631.879

*О.В. СЕНДЕЦЬКА, здобувач
Подільський державний аграрно-технічний університет*

Ефективність виробництва та використання органічних добрив, виготовлених із відходів птахофабрик і тваринницьких комплексів

Постановка проблеми. Ефективність виробництва в Україні у сучасних умовах господарювання відчутно залежить від раціонального підбору і застосування економічних ресурсів. До найвагоміших проблем АПК, які потребують термінового

розв'язання, належать підвищення родючості ґрунтів та врожайності сільськогосподарських культур, раціональне використання органічних добрив, забезпечення охорони навколишнього середовища, впровадження у виробництво безвідходних ресурсо- і енергозберігаючих технологій.

© О.В. Сендецька, 2013